

Kálnási Árpád: A debreceni cívis élet lexikona.

1–4. KÖT. [2. KIAD.] DEBRECEN: MTA
DEBRECENI TERÜLETI BIZOTTSÁG
TITKÁRSÁGA, 2021. 522, 436, 417, 366 P.

Debrecen az ország második legnagyobb és legnépesebb városa. Története miatt gyakran kálvinista Rómaként vagy cívisvárosként említik. Büszkék is az ott élő emberek múltjukra, hagyományaikra. Ezért ami ott történik arra érdemes figyelni Szombat-helyen, Magyarország legrégebb városában, amely colonia, azaz városi rangját alapítójától, Claudius római császártól kapta, elsőként Pannoniában, és amely várost a nyugat királynőjének is nevezik.

Ki más vállalkozhatott volna a debreceni cívis élet lexikonának, a terjedelmében és tartalmában is tiszteletet parancsoló négykötetes műnek a megírására, mint az alföldi, szűkebben a tiszántúli nagytáj északkeleti csücskében fekvő Tiszakóród faluban született Kálnási Árpád, aki egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte.

A nagy hagyományú debreceni nyelvészeti iskola neveltjeként nem meglepő, hogy érdeklődésének és tudományos munkásságának fő területe a névtan, helynévgyűjtés és a nyelvjáráskutatás. Egyetemi doktori disszertációját is névtanból írta, tudományos tevékenységének középpontjában a népnyelv kutatása állt.

Nyelvjárási kutatómunkájában legfőképpen Debrecen nyelvének bemutatására vállalkozott, amelynek eredménye 2005-ben jelent meg.¹ A cívis szótár, amely bizonyos tekintetben egyfajta előzményének is tekinthető a cívis élet lexikonának, döntően élőnyelvi gyűjtések anyagát tartalmazza, egy olyan korosztály nyelvét bemutatva,

1 Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár. Debrecen, 2005. 830 p. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai; 83.)

amely még a 20. század elejének állapotát őrizte. E munkája nyelvi értékei mellett jelentős történeti–művelődéstörténeti adalékot is tartalmaz a jelen és a jövő kutatásai számára. Szótári gyűjtés közben olyan szövegfelvételeket készített, amelyekből önálló könyvet jelentetett meg.² Mindezekből látható, hogy nyelvészeti munkásságának fontos vonulata kapcsolódik Debrecenhez.

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy tevékenysége ennél kiterjedtebb és régiókra vonatkozóan is vannak tanulságos írásai. Ide soroljuk három tanulmányát,³ valamint két könyvismertetését.⁴

Ezek előre bocsátása után idézzük föl a jelen ismertetésre kerülő kiadvány pusztán könyvészeti adatait. Ezt megelőzően azonban utalunk arra, hogy a jelen ismertetendő cívis lexikon valójában a 2. kiadás. S bár az 1. kiadás szinte hozzáférhetetlen – a szégyenletesen szerény példányszám ellenére – a szakmai figyelem hírt adott róla. Kiss Jenő,⁵ Győri L. János⁶ és Paládi Kovács

2 *Uő*: Cívis beszélgetések Debrecenből. Debrecen, 1999. 183 p. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai; 74.)

3 *Uő*: A földrajzi nevek rendszerezésének kérdéséhez. In: Magyar Nyelvjárások. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve (továbbiakban: MNyj.) 23. Szerk. Kálmán Béla, Sebestyén Árpád. Debrecen, 1980. 23–34. p.; *Uő*: Jelenkori helynévadásunk néhány jellemző vonásáról. In: Folia Uralica Debreceniensia. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének kiadványa. 1. Szerk. Keresztes László, Kiss Antal. Debrecen, 1989. 33–37. p.; *Uő*: Rendszerváltás – utcanév-változtatás. In: MNyj. 32. Szerk. Sebestyén Árpád. Debrecen, 1995. 55–61. p.

4 *Uő*: Ördög Ferenc: Személynévviszágatok Göcsej és Hetés területén. In: MNyj. 22. Szerk. Kálmán Béla, Sebestyén Árpád. Debrecen, 1979. 157–162. p.; *Uő*: Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei. I. A Kapuvári járás. In: MNyj. 36. Szerk. Sebestyén Árpád. Debrecen, 1999. 153–159. p.

5 Kiss Jenő: Megjelent a cívis lexikon. = Magyar Nyelv, 2020. 2. sz. 225–228. p.

6 Győri L. János: Kálnási Árpád: ... = Debreceni Szemle, 2020. 2. sz. 250–253. p.

Attila⁷ közölt recenziót a könyvről. Volta- képp mindhárman elismeréssel írtak róla, nem hallgatva el a kritikai megjegyzéseket sem. Az új, javított kiadás négy kötete mintegy 35.000 címszó/szócikk, 191 értelmezést segítő rajz és a Déri Múzeum gyűjteményéből származó 58 fénykép közlésével a város és környezete – a civis élet – nyelvi múltjának olyan részét örökítette meg, amely nyomtalanul tűnhetett volna el a feledés homályában.

Mielőtt azonban rátérnénk az érdemi ismertetésre a Vasi Szemle olvasói számára nem érdektelen a címbeli *civis* szónak jelentése, értelmezése. Többen – Balogh István,⁸ jeles debreceni történész és Szabó T. Attila⁹ nyelvészprofesszor – rámutattak, hogy a szó eredetileg nemcsak a debreceni, hanem a nagyobb alföldi és erdélyi városok gazdag polgárparasztiáját is jelölte. Debrecenben a közfelfogás kiterjesztette a szó értelmét a gazdag kézműipar és kereskedelem művelőire, sőt a szegényebb rétegekre is. Ez lehet az oka, hogy a szó mára egyre inkább a debreceni polgár képzetét kelti fel országszerte.

Külön kiemelem, hogy a magyar mellett, angol és német nyelvű „Bevezető” nyitja a kiadványt, ami egyrészt a munkára vonatkozó fontos szerzői, nyelvészeti, közlési szempontokat és használati ajánlásokat tartalmazza, másrészt elősegíti a nemzetközi tudományosság körébe való bekapcsolódást.

A lexikon tartalmára nézve a legkorrektebb, ha magát a szerzőt idézzük: A kiadvány már „*címében is jelzi, hogy (elsősorban) a város társadalmát egykor meghatározó*

parasztpolgári és kézműves réteg életéhez kötődő témakörökkel foglalkozik a lexikon műfajának megfelelően szócikkese formában. Természetesen nemcsak gazdasági tevékenységükkel (földművelés, növénytermesztés, állattenyésztés, ill. különböző kézműipari tevékenységek), hanem szellemi életükkel (hiedelemvilág, művelődés, vallás stb.), ill. környezetükkel stb. Végigkíséri egész életüket: a születéstől a halálig, a keresztelőtől a lakodalmon át a temetésig; tárgyalja (elemi) iskolai tanulmányait, bemutatja szórakozási alkalmait. Több szócikk a Hortobágyhoz kötődő témákat (pásztorkodás, pásztorrend, a puszta élővilága stb.) tárgyalja, hiszen a Hortobágy nagyobbik része évszázadokon át Debrecen város tulajdonában volt. Legelőin 1950-ig a város és a civis gazdák menesei, gulyái legeltek.

A lexikon időkerete, időhatárai elsősorban a múlt évszázadot fogják át, vagyis a tágabban értelmezett jelent, azokat az évtizedeket, amelyekről idős adatközlőimnek közvetlen vagy közvetett – szülőktől, nagyszülőktől rájuk hagyományozott – emlékei voltak. A különböző munkafolyamatokat (gazdálkodás, házi munka stb.) igyekeztem belülről láttatni, leírásukat élményszerűvé tenni. E törekvésben gyakran segítettek saját (igaz szülőfalumban, a szatmári Tiszakörödon szerzett) korábbi ismereteim is. Mivel az egyes jelenségeket összefüggésükben vizsgálom, ezért ahol szükségesnek láttam, a történeti háttérrel is megrajzoltam (pl. nyomtatás, külterjes állattartás, kismesterségek). A szoroson vett jelenre összpontosuló vizsgálódás azért sem lett volna lehetséges, mert kevés kivételtől eltekintve a civis életforma legtöbb jellemzőjét napjaink kollektív tudata már múltként, egyre halványuló emlékként őrzi (pl. a civis konyha régi ételei, a civis műveltség egyes vonatkozásai). Több témakör egyenesen a régmúlt évszázadok történelméhez, gazdasági, társadalmi, szellemi

7 Paládi Kovács Attila: Kálnási Árpád: ... = Ethnographia, 2020. 4. sz. 737–739. p.

8 Balogh István: A civisek világa. Debrecen néprajza. Bp., 1973. 306 p. (Magyar néprajz)

9 Erdélyi magyar szótörténeti tár. 1. köt. A–C. Gyűjt., szerk. Szabó T. Attila. Bukarest, 1976. 1212–1213. p.

életéhez kötődik (elpusztult falvak, céhszervezetek stb.). Rövid bemutatásukat mégsem akartam megkerülni, mert általuk, úgy vélem, jóval árnyaltabb lett a cívisvárosról megrajzolt kép. A cívis szótár gazdag anyaga lehetővé tette, hogy több olyan témakör szócikkbe formálásával is foglalkozzam, amelyek korábban kívül estek a tudományos vizsgálódás körén, nem szerepelnek például a néprajzi lexikonban sem. Így az emberi testről összeállított tematikus szócikk azokat a szavakat, kifejezéseket tartalmazza, amelyeket a cívisek az egyes testrészek megnevezésére, az emberi külső jellemzésére használtak. A nemi élethez kötődő nem egyszerű obszcén stílusértékű adatok egyetlen szócikkbe összegyűjtve az egészséges paraszti erotika meglétének bizonyítékai. Más fogalmak, fogalomkörök változatos, ötletes, találó megnevezései gazdag nyelvi leleményük »dokumentumainak« tekinthetők (pl. a testi-szellemi fogyatékoság, így a kancsalság, az észbeli hiányosság). A lexikon szócikkeibe be-építettem a durva szót v. kifejezést tartalmazó szólások (káromkodások) jelentős körét is, hiszen ezek a néplélek sajátos megnyilvánulásaiént szintén részei a cívis nyelvnek, érzelmvilágnak, gondolkodásnak. A bennük megmutatózó őszinte szókimondás, nyers humor – megítélésem szerint – egyáltalán nem visszatartó. Ma, amikor sajnos, (kis)iskolás gyerekektől is hallunk nyomdafestéket nem tűrő, trágár kifejezéseket, nem lenne indokolt a népnyelv sokkal kevésbé durva (mert nem öncélú) megnyilvánulásait kihagyni egy ilyen munkából. De talán még lényegesebb, hogy sok frazémából ezek a durva szavak, kifejezések jelentik a lényegét. Az ilyeneket tehát meghagytam eredeti formájukban, szalonképes(ebb) kifejezéssel, szóval nem helyettesítettem őket.” (Óvatosan jegyezzük meg, hogy a fentiekből kikövetkeztethetően, mintha egyfajta jó értelemben vett maxi-

malizmus jelenne meg a feladat és a célok, módszerek megfogalmazásában.)

Egy ilyen – egyszerűs – munka, a szerző minden törekvése ellenére, természetesen egyes olvasókban kelthet bizonyos hiányérzeteket. Aki azonban kézbe veszi a köteteket és érdeklődése szerint keresi a megfelelő címszót inkább elégedettségnek adhat hangot.

Valóban csak bonyolultabb, összetettebb tárgyak leírásában, fogalmak kifejtésében akad néhány esetben kisebb elnagyoltság. Erre nézve – szakmai érdeklődésünk okán¹⁰ – mindössze egyetlen példát hozunk. A nyereg címszó leírásában a főbb részek, a kiegészítők és a tartozékok felsorolásánál pontatlanságok tapasztalhatók. (Ez egyébként kitűnik a kapcsolódó címszavak egyikéből – másikából is.) Helyesen ugyanis a nyereg(váz) fő eleme a kápa mellett a nyeregtalp/nyeregdeszka és az ún. farbőr, viszont a nyeregpárna, nyeregtáska, stb. a nyeregfelszerelés része, míg a kengyel, a kantár pedig a teljes nyeregszerszám felszerelése. Az értelmezést segítő talán itt indokolt lett volna a grafikai vagy fotó megjelenítés.

Ami benne van a kötetekben az a több szempont érvényesítésének megfelelően gazdag és informatív. A közölt ismeretek sokféle forrásra: adattári, levéltári kigyűjtésekre, a szerző saját interjúira/adatfelvételeire, tanítványainak földolgozásaira, széles körű könyvészeti anyagra épülnek, amelyek összedolgozása, megszövegezése egységes felépítésű címszavakat eredményezett.

Az ilyen típusú földolgozások egyik fontos jellemzője, hogy nem föltételeznek folyamatos olvasást. Bármikor, bárhol föl-lapozhatók és az alkalmazott szövegkezelés révén mindenki számára élvezetes módon

10 Gráfik Imre: A nyereg. Bp., 2002. 140 p. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai; 6.)

gyarapíthatók a nemcsak Debrecenre, hanem végső soron az alföldi nagytájra vonatkoztatható ismeretek is. Aki nem eleve hiperkritikus szemlélettel veszi kézbe a köteteket, garantáltan gazdagodni fog a régió nyelvének, szellemi és tárgyi néprajzának, kultúrtörténetének tudásanyagával.

Egyetértően hivatkozunk egykori tanárának, Sebestyén Árpádnak – aki indexem biznysága szerint engem is tanított –, a fentebb említett cívis szótár ismertetésében írott megállapítására, miszerint: „*Kálnási Árpád a mai magyar nyelvészet egyik legjobb terepmunkása. Korábbi helynévkutatásai során Szatmár megye négy járásában, több mint 100 településen gyűjtött helyneveket, s ezeket négy kötetben, több mint 2000 oldalon publikálta. Magnetofonról két kötetnyi nyelvjárási szöveget jegyzett le és adott ki (...). Rutinjánál csak szorgalma és kitartása nagyobb. Kapcsolatteremtő képessége kitűnő, adatközlőivel a tisztelet és emberség hangján beszél, empátiája feloldja a helyzeti feszültséget.*”¹¹ Vállalt föladata való alkalmassága – amint azt a jelen ismerttetett könyv is igazolja – vitathatatlan.

Aligha várható el, hogy magánszemély, még ha érdeklődése kitüntetetten is nyelvészeti jellegű, megvásárolja a kiadványt – a példányszám nem derül ki, tájékozódásunk szerint szerény mennyiségben jelent meg, s beárzva sincs –, de remélhetően – a tudományos intézményeken kívül – sok közkönyvtárba eljut, és ilyenformán nem csak a szakkutatók számára lesz hozzáférhető.

Minden elismerés megilleti mindazokat a segítő munkatársakat és a kiadást lehetővé tevő támogatókat, szervezeteket, intézményeket, akik, illetve amelyek bármilyen módon és formában hozzájárultak

11 Sebestyén Árpád: Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár. = Magyar Nyelvőr, 2006. 2. sz. 245. p.

a mind tartalmában, mind formájában, könyvészeti megjelenésében – a kemény borító a város szimbolikus színeit idézve – igényes kiadvány megjelenéséhez.

Végezetül – túl a cívis élet lexikonának példa jellegén – a *Vasi Szemle* olvasói számára egy szerényebb, de a maga nemében fontos párhuzamot is megemlítünk. Mukicsné Kozár Mária 1996-ban megjelent két nyelvű kötete¹² is példája annak, hogy egy közösség kultúrájának megőrkítése – a kutatói érdeklődés eredményeként – többféle módon, illetve formában is megvalósulhat.

Gráfik Imre

Horváth Antal: Keresztmetszet. A hatalom és a parasztság Vas megyében, 1949–1956.

SZOMBATHELY: SZÜLŐFÖLD KÖNYVKIADÓ, 2021. 416 p.

Újabb – vaskos – kötettel jelentkezett 2021-ben a nyugdíjas pedagógus, helytörténeti kutató Horváth Antal. 2014-ben szülőfaluja történetét írta meg,¹ amit 2017-ben a Csepregi járás 1939 és 1949 közötti gazdasági viszonyait feltáró könyve² követett. Ez utóbbinak folytatása a most megjelent munka.

A 2. világháború után a szovjet érdekszférába került Magyarország – rövid ko-

12 Kozár Mária: Etnoloski slovar slovencev na madžarskem. A magyarországi szlovének néprajzi szótára. Szerk. Slavko Kremensek, Gráfik Imre. Monoster–Szombathely, 1996. 224 p.

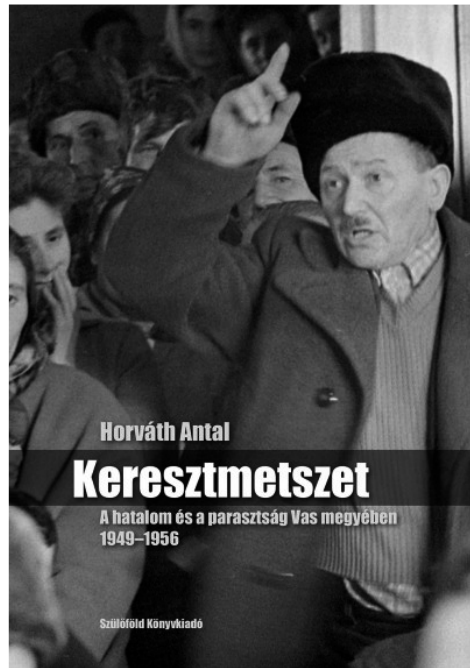
1 Horváth Antal: Chernelházadamonya a történelem szélárnyékában. Szombathely, 2014. 536 p.

2 *Új: Az irányított gazdaság hatása a gazdatársadalomra, 1939–1949.* Sopron megye, Csepregi járás. Szombathely, 2017. 304 p.; Ismertetését lásd *Osváth Ádám: Horváth Antal: ... = Soproni Szemle*, 2018. 1. sz. 110–111. p.; *Sági Ferenc: Ua. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ)*, 2018. 3. sz. 374. p.; *Jobst Ágnes: Ua. = VSZ*, 2018. 5. sz. 629–630. p.

alíciós időszakot követően – a kommunista párt ragadta magához a hatalmat, és hozzákezdett a gazdaság és a társadalom szovjet mintára történő átalakításához. A mezőgazdaságban ez az állami/társadalmi tulajdon kizárólagosságának megteremtését, a kollektivizálást, majd szocialista nagyüzemek szervezését jelentette, ettől remélték az agrárium modernizációját, a termelékenység növelését. A tulajdonviszonyok átalakítása viszont szükségszerűen konfliktust eredményezett a földtulajdont birtokló társadalmi rétegekkel, köztük a parasztsággal. Míg az üzemek, gyárak köztulajdonba vétele – Gyarmati György számítása szerint³ – „csupán” tízezres nagyságrendű tulajdonost érintett, addig a mezőgazdaság államosítása mintegy másfél millió birtokost kényszerített arra, hogy feladja addigi biztos megélhetését, ezzel együtt pedig tulajdonosi jogait. Ez a másfélmillió ember nem képezett homogén csoportot: a kommunista államhatalom az agrárproletárokat, a kis- és középparasztságot (összefoglaló néven: a dolgozó parasztságot) és a gazdagparasztokat vagy – 1948-tól elterjedt orosz eredetű elnevezéssel élve – a kulákokat különböztette meg. A rendszerhez viszonyulás szerint voltak köztük megfélemleni akarók, beletörődők és ellenállást tanúsítók egyaránt. Horváth Antal könyve ezeket a különféle viszonyulásokat és a hatalom törekvéseit mutatja be Vas megyéből, példákon keresztül.

A kötet a személyes motivációt, kutatói szándékot felvázoló Előszó után a Bevezetéssel kezdődik, amelyben a szerző röviden ismerteti az ország 2. világháború utáni helyzetét, majd bemutatja a konfliktus főszereplőit: az államhatalmat és annak különféle szintjeit, illetve a parasztság főbb csoportjait. Az 1949-től bemutatásra kerülő

3 Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Bp., 2011. 189–190. p.

téma előzményeinek ismertetése során nemcsak a koalíciós időszak irányított gazdaságát ismerhetjük meg, de egészen az 1. világháborúig tekinthetünk vissza az időben. Nem csak az országos előzményekről, de Vas megye mezőgazdaságának helyzetéről is képet kapunk.

„A mezőgazdasági termelés tervutasításos rendszere” címet viselő fejezetben a termelés feltételeinek sorában a birtokstruktúra változásairól, földfelajánlásokról, tagosításról olvashatunk évenkénti bontásban, az erőforrásokról szóló részben az állati és gépi vonóerő és az (emberi) munkakerő állapotáról kapunk helyzetjelentést, majd a termelés szervezéséről, végül a kulákság elleni harc és a megfélemlítés szándékával kiróható büntetésekről ír a szerző. A következő fejezet az „Elvonások” címet viseli. Ezek az elvonások a korszakban egy rendszert alkottak, mivel az államhatalom

több elem összehangolt működését használta ugyanazon politikai, gazdasági célok elérésére. Ezen elemek között az adózásról, mint jövedelemelvonó eszközről, a begyűjtés (másképpen: a beszolgáltatási kötelezettség) alkalmazásáról, végül az árpolitika elvonó szerepéről olvashatunk. Önálló fejezet szól azon intézkedésekről, amelyek célzottan csak a kulákokat érintették.

A lakosság, az ipar és a külkereskedelem igényeit kielégítő árutermeléshez a nagyüzemek szovjet mintára történő létrehozása jelentette a szocialista alternatívát. A termelészövetkezetek szervezésének folyamatában három időszakot különít el a történetírás, amelyből kettő, az 1949-től induló első és az 1955-ben induló második szakasz a szerző által feldolgozott időszakba esik, de az 1953–1954-ben zajló „revíziós szakasz” Vas megyei történései sem maradnak ki a kötetből. Az események ismeretése során olvashatunk a tévesz-szervezés folyamatáról, a felmerült gondokról, a paraszti ellenállásokról, a létrejött szövetkezetek működéséről és a kilépésekről is.

A kötet végén Vas megyei mezőgazdasági adatokat, grafikonokat találunk szektorok, birtokcsoportok, járások vonatkozásában, de a szerző az elért eredményeket is összefoglalja a hatalom és a parasztság nézőpontjából. A Függelékben táblázatokba rendezve Vas megye vezetőit, a korszakban lefolytatott tagosításokat és földrendezéseket, majd az 1953. július 31-ei állapot szerint a megye termelészövetkezeteinek főbb adatait foglalja össze. Ezután kilenc eredeti levéltári dokumentumot olvashatunk el.

A kötet végén helynévmutató segíti a települési információk megtalálását.

A keménytáblás, 416 számozott oldalból álló munka a Szülőföld Könyvkiadó gondozásában jelent meg. A borító hátoldalán Horváth Antal kutatói motivációja és Honvári János professzor lektori véleményének egy részlete olvasható, a címoldalon pedig egy tévesz-közgyűlésen hozzászóló parasztember fortepan.hu oldalon közzétett fotója látható. Ez a kép ugyan 1968-ban készült a Békés megyei Tarhoson, de akár 1949–1955 között is fényképezhetők volna Vas megyében.

Összefoglalásként elmondható, hogy rendkívüli alapossággal megírt, adatgazdag könyvet tett le az asztalra – az egyébként nem történész végzettségű – Horváth Antal. A téma kapcsán fennmaradt megyei forrásokat éppúgy, mint a vonatkozó szakirodalmat alaposan átnézte és felhasználta, amelyről a csaknem 800 lábjegyzet és a hat oldalra rúgó forrásjegyzék tanúskodik. A járási szintű források közül csak a Sárvári járás adatainak átnézése fért bele az így is 5 éves intenzív kutatómunkába, de ettől függetlenül a megye minden térségére vonatkozóan találunk információkat a könyvben. A kötet bőven teljesíti a címében vállalt célkitűzést: keresztmetszetet ad a hatalom és a parasztság 1949–1956 közti viszonyáról Vas megyéből, így bátran ajánlható helytörténeti kutatóknak éppúgy, mint történelem szakos hallgatóknak, továbbá a korszak iránt érdeklődő olvasóknak.

Kuglics Gábor

GYULA BENCZIK:
DIE DORFBESCHREIBUNG VON GYULA
GÁYER (1883–1932) AUS 1931. PLATZ
VON „GÖDÖRHÁZA“ IM LEBENSWERK

Gyula Gáyér wird vor allem als Naturwissenschaftler, Botaniker in Evidenz gehalten. Sein außerordentliches Talent, was auch seine Zeitgenossen beeindruckt hatte, hält Überraschungen auch für die Nachwelt bereit. Seine vor dem Tod des Verfassers 1931, in der aufsteigenden Periode der heimischen Dorfforschung geschriebene Soziographie mit dem Titel „Gödörháza“ ist ein gutes Beispiel dafür. Der den bürgerlichen Beruf nie aufgebende Gáyér bereinigte als Kommassierungsrichter des Gerichtshofes zu Szombathely die verworrenen Bodenverhältnisse von dem an den Rand der in Trianon bestimmten Grenze gelangten Gödörháza. Der betrachtende, eine hervorragende Schreibkunst besitzende Gáyér faßte als Herausforderung die Geländearbeit auf, deren Ergebnis die Dorfbeschreibung von Gödörháza wurde. Die nach seinem Tode 1936 im Jahrbuch der Universität zu Szeged erschienene „anthropogeographische“ Studie blieb bis zum heutigen Tag unverständlicherweise in seiner Heimat, im Komitat Vas ohne Resonanz.

ISTVÁN MAGYARICS: DIE GRÜNDUNG
DER ZISTERZIENSERABTEI IN
SZENTGOTTHÁRD UND IHRE
VORGESCHICHTEN. Teil 1.

Die Zisterzienserabtei wurde von Béla III. 1183 in Szentgotthárd gegründet. Die zugunsten der Abtei geleisteten Donationen der sich zu der königlichen Gründung anschließenden Privatpersonen wurden im Privileg aus dem Jahre 1198 aufgezählt. Die Analyse der hier aufgezählten Personen führt uns zu dem im Raum mehrfachen Besitzer, dem Geschlecht Héder. Die königliche Gründung verwendete einen bereits

existierenden Herrensitz, der zu einem königlichen Waldbesitz neben dem Flussübergang der Raab gehörte, wo der die königlichen Herrensitze im größeren Raum verbindender Königsweg den Fluss kreuzte. Ein Teil der Siedlung gelangte bereits früher in Besitz des Geschlechtes Heder und ist mit dem 1157 ausgefertigten Gründungs-urkunde der Abtei von Küszén vorkommenden Praedium namens Chegge identisch. Der unter den Wundern des Bischofs Sankt Gotthard erwähnte ungarländische Fall ist mit den Mitgliedern des Geschlechtes Heder zu verbinden. Unter der Einwirkung dieses Wunders konnte die Sankt Gotthardkirche gegründet werden, die der Siedlung den heutigen Namen verlieh.

ZOLTÁN CSISZÁR: ETLICHE
GEDANKEN ZUR INTERPRETIERUNG
DES LANDSCHAFTSNAMEN HANSÁG.
PALIDIBUS VOLGO HON DICTIS UND
ANDERE HANY

Der Beitrag folgt dem Landschaftsnamen Hanság und der Urlandschaft von Hanság auf der Spur. Er macht die Interpretierung des Landschaftsnamens „*dem etymologischen Wörterbuch der geographischen Namen*“ (*Földrajzi nevek etimológiai szótára*) und „*dem geschichtlich-ethymologischen Wörterbuch der ungarischen Sprache*“ zufolge (*A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*) bekannt, es wird bestätigt, daß der Landschaftsname und die Vorkommen der Siedlungsnamen auf ein gleiches urungarisches Grundwort zurückzuführen sind. Er weist darauf hin, daß das Hauptwort Hon als Siedlungsname nicht nur in Transdanubien, sondern auch im Komitat Heves den Theiß entlang existierte. Als Gewässername ist es auf anderen Sumpfgebieten nicht aufzufinden. Der Landschaftsname Hanság führt die erste lokale Erwähnung unter den Sümpfen namens hon (1478) auf die Periode vor dem

Lautwandel o>a (11–13. Jahrhundert) zurück, sie stellt den von dem heutigen Charakter der Urlandschaft von Hanság fest. Im Beitrag wird auch die Vorkommen der neuzeitlichen Grenzname untersucht. Zusammengefasst wird festgestellt, daß die Bedeutung des sich als Grundlage des vorliegenden Siedlungsnamen betrachtenden Grundwortes 'Sumpf, Moor, Moras' aufgrund der historischen Belegen nicht zu erweisen ist.

IMRE SÖPTEI: NEUERE BEITRÄGE ZUR GRÜNDUNG UND ERSTEN JAHRZEHNTE VON SCHWABENDORF (KÓSZEGFALVA)

Durch die Forschungen wurden die Geschichte des kleinen Siedlerdorfes mit vielen neuen Angaben vermehrt. Wir konnten kennenlernen, wie sich die Siedler in ihrer neuen Heimat eingerichtet und wie dort in den ersten Jahrzehnten gelebt hatten. In Verbindung mit den bisherigen Vorstellungen wurden sich auch Fragen aufgeworfen. Zu denen gehört das Gründungsjahr, das um ein Jahr früher, 1712 eintreffen konnte. Die zweite Frage bezieht sich auf den Zweck der Ansiedlung. Bisherig wurde es behauptet, daß die Arbeitskraft wegen der Pest ersetzt werden musste. Es stellte sich jedoch heraus, daß die hereinberufenen Untertanen kaum mit Boden versehen werden konnten. Es scheint, daß eher Prestige- und religiöse Gründe – die Rekatholisierung – im Hintergrund standen.

GYÖRGY TILCSIK: AUS NORDITALIEN NACH SZOMBATHELY. ANSIEDLUNG UND TÄTIGWERDEN DES FERENC ZANELLI IM KOMITATSSITZ DES KOMITAT VAS IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS.
Teil 1.

Im Beitrag werden teils die Vorgeschichte und Umstände der 1800 erfolgten Ansied-

lung des im Sitz des Komitates Vas, in Szombathely eingetroffenen Händlers Ferenc Zanelli, teils die Familiengründung des Gewürz- und Mittelwarenhändlers, weiters seine öffentliche Tätigkeit vor allem anhand archivalischer Quellen vorgelegt. Mittels seiner Geschicklichkeit wurde Ferenc Zanelli bald einer der wohlhabendsten Händler von Szombathely, dessen Geschäftsverbindungen sich nicht nur über die Grenzen des Komitates und der westtransdanubischen Region, sondern auch über die des Landes hinaus erstreckten. Nachdem er 1854, in seinem 79. Lebensalter verstarb, ging die Zanellische Handlung unter der Leitung des an seine Stelle tretenden weniger talentvollen Sohnes, József 1866 Bankrott und geriet – mitsamt den von seinen Eltern erworbenen Liegenschaften – in Besitz von Benedek Zittritsch.

ANDRÁS MOLNÁR:
„DER UNVERSCHROCKENE,
HELDENHAFTE BOLDIZSÁR BARCZA“.
PORTRAIT EINES HONVEDMAJORS
VON 1848 AUS KOMITAT VAS.

Der aus einer besitzadeligen Familie im Komitat Vas stammende, zwischen 1832–1846 bei der Wiener königlichen Leibwache und bei dem kaiserlich-königlichen Heer dienende, dem Wehrdienst als Oberleutnant entlassene Boldizsár Barcza wurde Juni 1848 Hauptmann des 8. Honvedbataillons der Honvedarmee. Er kämpfte vorerst als Kompaniekommandant, ab März 1849 als Bataillonskommandant in Südungarn gegen die serbischen Aufständischen und die kaiserlichen Truppen. Er zeichnete sich mit seiner Heldenhaftigkeit, Tapferkeit besonders in der Schlacht bei Káty am 7. Juni 1849 aus. Nach dem Niederschlag des Freiheitskampfes wurde er von dem kaiserlichen Kriegsgericht zu Tode, dann aus Gnade zu 16-jähriger Festungshaft verurteilt.

MOLL MARTIN: VOM ÜBERMURGEBIET
BIS ZUR NEUEN WELT.
AUSWANDERUNG AUS DEM
UNGARISCHEN KÖNIGREICH UM 1900.
FALLSTUDIEN,
RAHMENBEDINGUNGEN,
NACHLEBEN. Teil 1.

Der Beitrag versucht dem Schicksal von zahlreichen Auswanderern auf der Spur zu folgen, die in den Jahrzehnten vor dem I. Weltkrieg ihre damalige ungarischsprachige – jedoch vorwiegend slowenischsprachige – Heimat verließen. Es gibt zwei Gründe dafür, warum eben die slowenische Auswanderung vom Übermurgebiet untersucht wird. Die Wirtschaftskrise im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts wurden erstens die auf den landwirtschaftlichen Gebieten des heutigen Sloweniens Lebenden am besten heimgesucht. Mehr als das Fünftel der in der Donau-Monarchie lebenden slowenische Bevölkerung von annähernd 1,25 Millionen verließ zwischen 1875–1941 ihre Heimat. Die Mehrheit wanderte in die Vereinigten Staaten aus. Der andere Grund dafür ist, daß der Verfasser in Verbindung mit den in seinem Besitz befindlichen Rückerinnerungen einer Mehrgenerationsfamilie eine Antwort darauf zu geben versucht, was die Vorfahrer der Familie zwischen 1906–1912 dazu bewegte, ihre Heimat zu verlassen und in die USA, in ein für sie völlig unbekanntes Land zu emigrieren. Es ergibt sich die Frage, welche gesellschaftlichen und rechtlichen Umstände ihre Entscheidung in zunehmendem Maße bestimmten.

ZOLTÁN HORVÁTH:
VOM MARSCH DER VOLSKOLLEGIEN
BIS ZUR KULTURAGITATION. VOR-
LEGUNG DES DER LAUFBAHN LÁSZLÓ
HANDNAGY (1921–1963)

Die politische Karriere konnte sich wegen des frühen Todes von László Hadnagy nicht

entfalten. Er konnte zu gleicher Zeit ab den 1950-er Jahren relativ jung hohe Positionen besetzen. Er entfaltete als kultureller Fachmann und Kulturpolitiker auch während mehrerer Systeme von verschiedenartiger Weltauffassung außerordentlich aktive Tätigkeit. Seine Laufbahn ist außerordentlich lehrreich, wenn wir verstehen wollen, wie sich ein sich seinem Beruf verschriebener Fachmann der Macht gegenüber verhalten soll, wenn er wünscht seine Position zu erhalten.

KÁLMÁN SZÉLL: GEDANKEN IN
VERBINDUNG MIT DEM GLAUBEN
IM 3. JAHRTAUSEND. Teil 1.

Der Verfasser analysiert die allgemeinen sowie die sich damit verbindenden Begriffe und Zusammenhänge des Glaubens. Er behandelt aus historischer Perspektive die Glaubensentwicklung der Menschheit, näher die Lage der Christenheit und die heutzutage zunehmende Säkularisation. Er berührt die Rolle des Leidens in der Gottesfrage. Er fasst die Geschichte des Atheismus zusammen, macht dessen Gegenwart bekannt sowie die Antwort der Christenheit darauf. Er behandelt kritisch die Annäherungsmodus des Begriffes Gottes, hervorgehoben die indirekten Beweise, die aus dem Leben und dem Universum herabzuleiten sind. Er ermahnt zuletzt die Menschen zu Glauben und Bekehrung.

GYULA BENCZIK: GYULA GÁYER
(1883–1932) VILLAGE DRAWING FROM
1931. THE PLACE OF HIS
“GÖDÖRHÁZA” WORK IN HIS OEUVRE

Gyula Gáyer is above all known as a natural scientist and botanist. His extraordinary talent, which impressed his contemporaries, holds some surprises for posterity. A good example of this is his sociology

“Gödörháza”, written in 1931, the year before the author's death, during the blossoming phase of Hungarian village research. Gáyer, who never gave up his civil profession, was given the task of settling the troubled land relations of Gödörháza, which had been on the Trianon border, as a judge of the Szombathely Court. Gáyer, a naturalist with an objective approach and outstanding writing skills, interpreted the fieldwork as a challenge, and the description of Gödörháza was the fruit of this. After his unexpected death, this paper on “human geography” published in 1936 in the yearbook of the University of Szeged, inexplicably remained unremarked in Gáyer's home Vas County until today.

ISTVÁN MAGYARICS:
THE FOUNDATION AND HISTORY OF
THE CISTERCIAN ABBEY OF
SZENTGOTTHÁRD. Part 1

III. King Béla founded a Cistercian abbey in Szentgotthárd in 1183. A charter of 1198 listed the donations made to the abbey by individuals who had joined the royal foundation. An analysis of the identity of the persons listed here leads us to the Héder clan, which was held several estates in the region. The royal foundation used an existing royal manor house, which belonged to a royal forest estate near the crossing point of the Rába, where the royal road connecting the royal manors of the wider area crossed the river. Part of the settlement had already belonged to the Héder clan, and is identical to the predium of Chegge mentioned in the foundation charter of the Küszén Abbey of 1157. The Hungarian case mentioned among the miracles of Bishop Saint Gotthard is related to members of the Héder clan. It was this miracle that led to the foundation of the church of St Gotthard, which gave the village its present name.

ZOLTÁN CSISZÁR: SOME THOUGHTS
ON THE MEANING OF THE “HANSÁG”
LANDSCAPE NAME. THE PALIDIBUS
VULGO HON DICTIS AND OTHER
HANYS

This study traces the origins of the “Hanság” landscape name and the primeval “Hanság” landscape. The study describes the interpretation of the regional name according to the “Etymological Dictionary of Geographical Names” and the “Historical-Ethymological Dictionary of the Hungarian Language”, proves the traceability of the landscape name and the occurrences of the settlement names having the same Old Hungarian root word. It points out that “Hon” as a settlement name has already existed in the Árpád period not only in Transdanubia, but also along the Tisza River in Heves County, but as a hydronym it cannot be identified in other marshland areas. Based on the first local mention of the swamps called “hon” (1478), the name of Hanság is traced back to the period before the o>a sound change (11th–13th century), noting the different character of the Hanság primeval landscape. It then also examines the occurrences of the modern names. In conclusion, the meaning of the Old Hungarian root word: “swamp”, “bog”, “marsh”, “marshland”, which is the basis of the current place name, cannot be verified on the basis of historical data.

IMRE SÖPTEI: NEW DATA ON THE
FOUNDATION AND FIRST DECADES OF
KŐSZEZFALVA

The research has added a lot of new information to the history of Kőszegfalva, a small village. We learned how they settled in their new country and how they lived there in the first decades. At the same time, it raises questions about the ideas that have been put forward so far. One of them is the

year of foundation, which dates 1 year further in the past, to 1712. The other is the purpose of the foundation, to which the response so far has been to replace the labor force depleted by the plague. It turned out, however, that they could barely provide land for the serfs they had called in. It seems to have been more for reasons of prestige and religion, linked to recatholization.

GYÖRGY TILCSIK: FROM NORTHERN ITALY TO SZOMBATHELY FERENC ZANELLI SETTLES AND COMMENCES OPERATION IN THE COUNTY SEAT OF VAS COUNTY IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY. Part 1

The study presents, on the one hand, the antecedents and circumstances of the settlement of Ferenc Zanelli, a merchant who arrived in Vas County from Northern Italy in 1800, and on the other hand, how he established a family, his activities as a spice merchant and public figure, primarily based on archival sources. Ferenc Zanelli's skills quickly made him one of the most prosperous merchants of Szombathely, whose business connections extended not only beyond the borders of the county and the Western Transdanubian region, but also beyond the borders of the country. After his death in 1854, at the age of 79, he was succeeded by his less talented son. Under József's management, the Zanelli dealership went bankrupt in 1866 and, together with the properties acquired by his parents, became the property of Benedek Zittritsch.

ANDRÁS MOLNÁR: THE PORTRAIT OF "THE FEARLESS, HEROIC BARCZA BOLDIZSÁR", AN 1848 MAJOR FROM VAS COUNTY

Boldizsár Barcza, who came from a noble Vas County family, served in the Royal

Guard of Vienna and the Imperial Army from 1832 to 1846, and was discharged from the army as a Hussar lieutenant, becoming a captain of the 8th Battalion of the Hungarian Defense Forces in June 1848. First as a company commander, and from March 1849 as a battalion commander, he fought together with his unit against Serbian rebels and imperial troops in the Délvidék. His heroism and courage stood out especially in the battle of Káty on 7 June 1849. After the defeat of the War of Independence, the imperialists sentenced him to death and then, as a mercy, to 16 years' imprisonment.

MARTIN MOLL: FROM PREKMURJE TO THE NEW WORLD EMIGRATION FROM THE HUNGARIAN KINGDOM AROUND 1900. CASE STUDIES, FRAMEWORK CONDITIONS, FOLLOW-UP. Part 1

The study attempts to trace the fate of the countless emigrants who left their then-Hungarian – but predominantly Slovenian-speaking – homeland in the years before World War I. There are two reasons why you are looking at Slovenian emigration from the Prekmurje region. One is that the people living in the agricultural areas of present-day Slovenia were hit hardest by the economic crisis of the last quarter of the 19th century. More than a fifth of the Slovenian population of around 1.25 million living in the Danube-Monarchy left their homeland between 1875 and 1914. Most of them emigrated to the United States of America. The second reason is that the author uses the multi-generational memoirs of a family in the Prekmurje Region in his possession to try to find an answer to the question of what prompted between 1906 and 1912 the family's ancestors to leave their homeland and emigrate to the USA, a country they were

completely unfamiliar with. What were the social and legal circumstances that significantly influenced their decision?

ZOLTÁN HORVÁTH:
FROM THE SHINING WINDS TO
CULTURAL PROPAGANDA.
A BIOGRAPHY OF LÁSZLÓ HADNAGY
(1921–1963)

Although László Hadnagy's political career was thwarted due to his premature death, he was able to hold high positions from the 1950s onwards at a very young age. As a cultural specialist and cultural politician, he was very active under several different ideological systems. His life proves to be an extremely instructive one if we are to understand how a professional committed to his profession must behave in the face of power if he is to remain in his position.

KÁLMÁN SZÉLL: REFLECTIONS ON
FAITH IN THE 3RD MILLENNIUM.
Part 1

The author explores the general concepts of faith, with an emphasis on faith in God, and their interconnections. He takes a historical perspective on the development of humanity's faith, and more specifically on the situation of Christianity and the growing secularization of our times. It touches on the role of suffering in the matter of God. It summarizes the history of atheism, describes its present and the response of Christianity to it. It critically discusses the ways of approaching the concept of God, highlighting indirect proofs of God derived from life and the universe, and finally invites people to faith and conversion.

DR. ÁCS ZOLTÁN (1953) történész, fordító, Szombathely
DR. BARISKA ISTVÁN (1943) történész, ny. levéltárvezető, Kőszeg
BENCZIK GYULA (1955) ny. levéltáros, Egyházasrádóc
BIRÓ ZSOLT (1969) fordító, tanár, Szombathely
CSISZÁR ZOLTÁN (1956) okleveles gépész szakmérnök, Veszprém
DR. GRÁFIK IMRE (1944) néprajzkutató, ny. múzeumi főtanácsos, Szombathely
HORVÁTH ZOLTÁN (1982) doktorandusz, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr; ügyvezető igazgató, AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft., Szombathely
KUGLICS GÁBOR (1976) helytörténeti kutató, Püspökmolnári
MAGYARICS ISTVÁN (1958) helytörténeti kutató, Magyarlak
DR. MARTIN MOLL (1961) egyetemi docens, Karl-Franzens-Universität, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Institut für Geschichte, Graz
MOLNÁR ANDRÁS (1962) levéltár-igazgató, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg
SÖPTEI IMRE (1961) osztályvezető, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveletár, Kőszeg
DR. TILCSIK GYÖRGY (1952) levéltáros, ny. levéltárigazgató, Szombathely
DR. SZÉLL KÁLMÁN (1926) ny. főorvos, címzetes egyetemi tanár, író, Szombathely